

ESKI TERMIZNING IX-XII ASRLARDA KULOLCHILIK IDISHLARINING O‘ZIGA XOS TURLARI HAQIDA

Xudoyberdiyev Raxim Baxtiyorovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

“Tarix va falsafa” kafedrasi 1-kurs tayanch doktoranti

ОБ УНИКАЛЬНЫХ ТИПАХ ГАНЧАРНЫХ СУДОВ СТАРОГО ТЕРМИЗА IX-XII ВЕКА

Худойбердиев Рахим Бахтиёрович,

*базовый докторант 1 курса кафедры истории и философии
Института предпринимательства и педагогики Денова*

ABOUT THE UNIQUE TYPES OF POTTERY VESSELS OF OLD TERMIZ IN THE IX-XII CENTURIES

Khudoyberdiyev Rakhim Bakhtiyorovich,

*1st year basic doctoral student, Department of History and
Philosophy, Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy*

[https://orcid.org/
0009-0007-0488-2660](https://orcid.org/0009-0007-0488-2660)

Elektron pochta:
[raxim.xudoyberdiyev.93
@mail.ru](mailto:raxim.xudoyberdiyev.93@mail.ru)

Tel: +998 99 331 93 23

*Tarix fanlari dotsenti,
arxeolog Xoliqov Zokir
taqrizi asosida*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Eski Termizning arxeologik yodgorliklardan topilgan kulolchilik buyumlarning yasash tarixi, rivoji hamda ahamiyati haqida to‘xtalib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Eski Termiz, Sh.Karimov, A.Matuyev, Ko‘za, Termiz shahri.

Аннотация: Данная статья посвящена истории, развитию и значению керамики, найденной в археологических памятниках Старого Термеза.

Ключевые слова: Старый Термез, Ш. Каримов, А. Матиев, с. Коза, г. Термез.

Annotation: This article focuses on the history, development and significance of pottery found in the archeological monuments of Old Termiz.

Keywords: Old Termiz, Sh. Karimov, A. Matiev, Koza, Termiz city.

KIRISH. Vatanimiz tarixini o‘rganishda moddiy madaniyat namunalari o‘rni beqiyosdir. Chunki moddiy madaniyat namunalari xalqimizning eng qadimgi davrida hali yozuv mavjud bo‘lmagan vaqtdagi tarixini ham o‘rganishimizga yordam beradi. O‘zbekiston Respublikasi hududidagi har bir tarixiy yodgorlik davlat muhofazasida bo‘lishi, tariximizga, o‘tmishimizga bo‘lgan hurmatdir. Tarixiy obyekt bor ekan unda, albatta, xalqimizning o‘tmishi, kechagi kundagi ishlari, mehnati mavjuddir [1].

Termizda kulolchilik tarixi yaqin vaqtlargacha maxsus o‘rganilmagan edi. Chunki Termizda arxeologik ishlar olib borgan olimlar

ko‘proq Termiz hokimlari saroyi, Qoratepa, Fayoztepa kabi noyob obidalarini o‘rganishga qaratganlar. Vaholanki, o‘tgan asr 30-yillarining o‘rtalaridayoq professor M.E.Masson Termizning bir necha joylarida turli asrlarga oid kulollar mahallasi borligini qayd qilgan edi. Qadimdan sopol idishlarni pishirishda har bir hududning o‘ziga xos maktabi bo‘lgan. Sopol idishlarni pishirishda asosan xumdonlarda odatda o‘txonasi yerga qazib qurilgan. Sopol pishiradigan xonaning usti gumbazsimon ko‘rinishda bo‘lgan. Gumbazning o‘rtasida yoki bir chekkasida maxsus teshikcha bo‘lib, u orqali xumdonga sopol

idishlarni pishirish uchun joylashtirganlar va tayyor bo'lgan idishlarni olishgan. Pishirish jaroyonida bu teshikchalar yopib qo'yilgan. Sopollarni yaxshi, sifatli pishirish uchun xumdonda 800-900 daraja issiqlik bo'lishi zarur[2,3]. Eski Termiz hududida o'rta asrlarga oid juda ko'plab topilmalar ko'plab tarixchi qadimshunoslar tomonidan topib o'rganilgan. O'ziga xos metall idishlarga taqlidan yasalgan Termizning sopol idishlari haqida to'xtalib o'tamiz. Tadqiqotlarimizdan kelib chiqadigan bo'lsak, o'rta asrlarda Chag'anyon va Termiz viloyatlarida sirlangan va sirlanmagan kulolchilik buyumlari ishlab chiqarish ancha yuqori darajada bo'lgan. Sopollar turli xil assortimentlar, yuqori texnologik jihatlari, bezakli naqshlar va kompozitsiyalarning boyligi, murakkabligi bilan ajralib turadi. U boshqa o'rta asr sopol markazlarida rivojlangan an'analarga amal qiladi va shu bilan birga bir qator mahalliy farqlarga ega bo'lgan, bu ishlab chiqilgan vaqtda mavjudligi haqidagi savolni ko'tarishga imkon beradi. O'rta asrlarda Termizning kulolchilik maktabi shakllangan[4].

Termiz viloyatidagi ikkinchi yirik shahar Hoshimgird yoki Hoshimjird ham Termizdan bir kunlik yo'l masofada joylashgan. XI-XII asrlarda Hoshimgird tilga olinmaydi. Uning yeri xususida turli fikrlar mavjud. M.E.Masson u Navshahar hududida joylashgan deb taxmin qilsa, O.G.Bolshakov Sherobod atrofida, E.V.Rtveladze Angor yaqinidagi Kaptarxona qishlog'i yaqinida deb taxmin qilgan. Shamsiddin Kamoliddinovning ta'kidlashicha bu joy Sherobod tog'laridan oqib chiqqan daryo bo'yida Sherobod shahri yaqinida joylashgan deb ta'kidlaydilar[5].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (MATERIALS AND METHODS).

Tadqiqot ishi jaroyonida IX-XII asrlarga oid sopol idishlarda metall idishlarga taqlidan yasalgan sopol idishlar ko'proq uchraydi. Misol tariqasida bugungi kunda Termiz arxeologiya muzeyida saqlanayotgan ashyolar misolida ko'rishimiz mumkin. Bu topilmalarning aksari mamlakatimizdagi yagona arxeologiya sohasiga ixtisoslashtirilgan Termiz arxeologiya muzeyida saqlanmoqda hamda ko'rgazma zallarida namoyish etib kelinmoqda. Ana shunday topilmalardan ayrimlariga to'xtalib o'tsak, 2022-yilning 15-iyun sanasida Termiz shahrida (koordinatasi:

37.2539361,67.3056543) yo'l qurilishi paytida tasodifiy ravishda noyob tarixiy topilmalar topildi. Mazkur qadimgi topilmalar 2 dona o'rta asrlar davriga taalluqli ko'zalardir. Ushbu topilmalar **Surxondaryo viloyati ko'priklardan foydalanish muassasasi** ishchilari: **Sh.Karimov** hamda **A.Matiyevlar** tomonidan topilgan va Termiz arxeologiya muzeyiga xabar berishgan. Murojaatga javoban Termiz arxeologiya muzeyi ilmiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari R.Xudoyberdiyev va umumiy masalalar bo'yicha direktor o'rinbosari A.Chariyevlar voqea joyiga borishib eksponatlarni muzey fondiga qabul qilib olishdi. Sopol ko'zalar sirtiga turli naqshinkor bo'rtma bezaklar mohirona tushirilgan.

MUHOKAMA

(OBSUJDNIE/DISCUSSION) O'rta asr yodgorliklarida keng tarqalgan ushbu idishlarning nomlanishini o'rganish maqsadida o'rta asrlar kulolchiligi bo'yicha bir qator adabiyotlar tahlili amalga oshirildi. Natijada 4 ta monografiya va maqolada ushbu turdagi idishlarning nomlanishi o'rganilib, ularning ro'yxati shakllantirildi. Shuningdek, arxeologik kulolchilik tadqiqiga bag'ishlangan adabiyotlar asosida sopol idishlar nomlash qonuniyatlari o'rganildi.

NATIJARLAR (RESULTS). Hozirda bebaho topilmalar muzey restovratsiya bo'limida ta'mirlanmoqda. **KP 37125 Ko'zacha.** Ko'za kulolchilik charxida yasalgan va xumdonda pishirilgan. XI-XII asrlar. O'lchami: 16x6.5 sm. Termizning o'ziga xos sopol buyumlari metall idishlarga taqlidan yasalgan. Idishning yana bir muhim jihati Amudaryo gil moyasidan yasalgan. Idishning tuzilishi haqida idishning qorin qismidan tagdonigacha bo'lgan qismi saqlangan. Bo'yin va gardish qismi saqlanmagan. Shuningdek, idish qorin qismidan vertikal bo'rtma naqshlar bilan bezatilgan hamda undan pastki qismdan yana xuddi shunaqa vertikal bo'rtma naqshlar ishlangan. Har bir naqshlar orasi aylana xalqalar bilan ajratilgan.

KP 3525. Ko'za. IX-XII asrlar. O'lchami: 15.5x6.3 sm. Ko'za kulolchilik charxida yasalgan va xumdonda pishirilgan. Mazkur ko'za ham metall idishlarga taqlidan yasalgan. Idishning yana bir muhim jihati Amudaryo gil moyasidan yasalgan. Idishning tuzilishi haqida idishning qorin qismidan tagdonigacha bo'lgan qismi saqlangan. Bo'yin va gardish qismi saqlanmagan. Shuningdek, bo'yin

qismi va rezervuar qismi tutashgan qismining ayrim joylari saqlangan. Ayni ana shu qismida boʻrtma vertikal qiya chiziqlar bilan bezatilgan. Soʻngra mazkur bezak pastki qismida ikki aylana chiziqlar ishlangan. Idishning qorin qismida boʻrtma usulda aylana shaklda barglar va oʻyma shaklda gullar bilan bezatilgan. Koʻzaning qorin qismidan tagdoniga tomon torayib ishlangan. Tagdoni tekis disksimon shaklda.

KP 3525-2. Bir baldoqli koʻza. IX-XII asrlar. Oʻlchami: 21x9 sm. Koʻza kulolchilik charhida yasalgan va xumdonda pishirilgan. Mazkur koʻza ham metall idishlarga taqlidan yasalgan. Idishning yana bir muhim jihati Amudaryo gil moyasidan yasalgan. Idishning tuzilishi haqida idishning boʻyin qismidan tagdonigacha boʻlgan qismi saqlangan. Gardish qismining bir qismi saqlangan. Shuningdek, baldoq idish tanasiga tutashgan qismi saqlangan. Ayni ana shu qismida oʻyma chiziqlar bilan bezatilgan. Soʻngra mazkur bezak pastki qismida ikki aylana boʻrtma chiziqlar ishlangan. Idishning qorin qismida oʻyma usulda geometrik naqshlar oʻyma shaklda gullar bilan bezatilgan. Koʻzaning qorin qismidan tagdoniga tomon torayib ishlangan. Tagdoni tekis disksimon shaklda.

KP 3525-3. Koʻza. IX-XII asrlar. Oʻlchami: 12.5x6.6 sm. Koʻza kulolchilik charhida yasalgan va xumdonda pishirilgan. Mazkur koʻza ham metall idishlarga taqlidan yasalgan. Idishning yana bir muhim jihati Amudaryo gil moyasidan yasalgan. Idishning tuzilishi haqida idishning qorin qismidan tagdonigacha boʻlgan qismi saqlangan. Boʻyin va gardish qismi saqlanmagan. Shuningdek, boʻyin qismi va rezervuar qismi tutashgan qismining ayrim joylari saqlangan. Ayni ana shu qismida oʻyma vertikal turli chiziqlar bilan bezatilgan. Soʻngra mazkur bezak pastki qismida ikki aylana chiziqlar ishlangan. Idishning qorin qismida oʻyma usulda turli geometrik shaklda gullar bilan bezatilgan. Koʻzaning qorin qismidan tagdoniga tomon torayib ishlangan. Tagdoni tekis disksimon shaklda.

XULOSA (CONCLUSION).

Movarounnahr butun Oʻrta Osiyo tarixida oʻz oʻrni beqiyosligi bilan ajralib tursa, Eski Termiz Movarounnahrning eng rivojlangan va qulay strategik markazlaridan biri sanalganini koʻrishimiz mumkin. Mazkur maqolada yoritilgan davr mobaynida bu ikki daryo oraligʻida tashkil topgan barcha davlatlar Arab xalifaligidan tortib Saljuqiylar, Qoraxoniylar va Xorazmshohlar davlati ham Shimoliy Tohariston, Termiz va uning atrofi ustidan oʻz nazoratlarini oʻrnatishga urinishgan. Bu uzoq davr mobaynida yuz bergan katta siyosiy voqealar albatta yozma manbalar, undan soʻng arxeologik manbalar asosida yoritilib kelgan, boʻlsada koʻplab kamchiliklar va chalkashliklardan ham xoli emas.

Eski Termizda amalga oshirilgan tadqiqotlar tufayli uning rabot qismida kulollar mahallasi va uning bilan bogʻliq ustaxonalar oʻrganilgan. Eski Termiz Movarounnahrning va Xurosonning Samarqand, Buxoro, Shosh singari kulolchilik mahsulotlari u yoki bu turi bilan mashhur boʻlgan.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Ijtimoiy barqarorlikni taʼminlash, muqaddas dinimizning sofliqini asrash - davr talabi" mavzusidagi anjumanda soʻzlagan nutqi // Xalq soʻzi. – 2017. – 16-iyun.
2. Sh.Pidayev. *Qadimiy Termiz. Toshkent.Fan nashriyoti. 2001-yil.*
3. Sh.Pidayev. *Termiz. Moziydan sado jurnali. 2013-y. 2/58.*
4. M. X. Isxaqov. IX-XII asrlarda Chagʻoniyon va Termiz kulolchiligi. QADIMGI VA OʻRTA ASR SHARQIDAGI BAQTRIYA TOXARISTON. Maʼruzalar, konferensiyalar, arxeologik ekspeditsiyalarning tezislari, «Ilm» nashriyoti. Sharq adabiyoti bosh tahririyati. Moskva 1983 yil.
5. *Shamsiddin Kamoliddin. Termiz vohasi shaharlari. Moziydan sado jurnali. 2013-y. 2/58.*

